

RODZICIELSTWO NATURALNYM ORAZ SPOŁECZNO- -PRAWNYM TYTUŁEM DO WYCHOWANIA POTOMSTWA ZGODNIE Z NORMĄ KANONU 1136 KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

PARENTHOOD AS THE NATURAL AND SOCIO-LEGAL TITLE TO RAISE OFFSPRING IN ACCORDANCE WITH THE NORM OF CANON 1136 OF THE 1983 CODE OF CANON LAW

Ks. prof. dr hab. Józef Krzywda CM

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polska
e-mail: jozefkrzywda@misjonarze.pl; <https://orcid.org/0000-0002-8369-3257>

Abstrakt

Temat w brzmieniu: „Rodzicielstwo naturalnym oraz społeczno-prawnym tytułem do wychowania potomstwa zgodnie z normą kanonu 1136 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku”, zawiera opis i charakterystykę szczególnego prawa rodziców do wychowania potomstwa z dwóch tytułów: z aktu rodzicielstwa oraz z faktu, jaki powstaje na podstawie relacji i więzi rodziców oraz zrodzonego potomstwa ze społeczeństwem. Relacje te występują w szczególności z Kościołem i Państwem, dla których rodzina stanowi istotny komponent społeczny; stąd obie instytucje żywotnie są zainteresowane edukacją potomstwa. To właśnie w ramach ich działalności ważną rolę pełnią także rodziny zastępcze oraz instytucja adopcji.

Słowa kluczowe: rodzicielstwo, edukacja, Kościół, państwo, rodzina zastępcza, adopcja

Abstract

The article entitled “Parenthood as the Natural and Socio-Legal Title to Raise Offspring in Accordance with the Norm of Canon 1136 of the 1983 Code of Canon Law” contains a description and characterisation of the special right of parents to raise their offspring on two counts: from the act of parenthood and from the fact that it arises from the relationship and bond of the parents and the offspring born

to them with society. The above relations exist in particular with the Church and the State, for whom the family is a fundamental social component. Consequently, both institutions have a vital interest in the education of the offspring. And this is especially within the framework of their activities that a significant role is performed by foster families and the institution of adoption.

Keywords: parenthood, education, Church, State, foster family, adoption

Wprowadzenie

Podjmując refleksję nad istotnymi obowiązkami i prawami rodzicielskimi względem potomstwa, które ustawodawca uregulował w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹, należy najpierw uwydatnić te ich cechy i aspekty, które mają swe źródło w prawie naturalnym, o których przypomina *Katechizm Kościoła Katolickiego*². Owe wymogi, czerpiąc inspirację z nauki Soboru Watykańskiego II, zyskały szczególne uznanie w oczach ustawodawcy stanowiącego, iż: „Na rodzicach spoczywa najpoważniejszy obowiązek – *officium gravissimum et ius primum*, to jest: przysługujące im w pierwszej kolejności prawo troszczenia się, stosownie do swoich możliwości, o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne” (kan. 1136 KPK/83). Tym samym należy stwierdzić, że ustawodawca uznał za pierwszą (przed innymi) misję, jej znaczenie i szczególną rolę rodziców, w sprawie wychowania potomstwa, sankcjonując ich rodzicielski – naturalny status, o którym przypomina także *Karta Praw Rodziny*³. Należy jednak zauważyć: jeśli określenie *officium gravissimum* oddaje

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83], kan. 1136.

² *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2002 [dalej: KKK], nr 1901: „Jeśli władza odwołuje się do porządku ustanowionego przez Boga, to jakakolwiek forma ustroju politycznego i wybór władz pozostawione są wolnej woli obywateli. Różne ustroje polityczne są moralnie dopuszczalne pod warunkiem, że dążą do uprawnionego dobra wspólnoty, która te ustroje przyjmuje. Ustroje, których natura jest sprzeczna z prawem naturalnym, porządkiem publicznym i podstawowymi prawami osób, nie mogą urzeczywistniać dobra wspólnego narodów, którym zostały narzucone”.

³ Pontificio Consiglio per la Famiglia, *Carta dei diritti della famiglia* (22.10.1983), w: *Enchiridion della Famiglia. Documenti Magisteriali e Pastoralis su Famiglia e Vita 1965-2004*,

w pełni w sposób adekwatny ową wyjątkowość znaczenia praw i obowiązków rodziców, to wyrażenie *ius primarium* – jak się wydaje – nie w pełni oddaje sens myśli prawodawcy; nie implikuje bowiem owego *szczególnego i wyjątkowego powołania i misji rodziców*, przysługującego im z tytułu zrodzenia potomstwa, na co zwraca szczególną uwagę Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio*⁴.

1. Rodzicielstwo tytułem szczególnego pierwszeństwa w dziele wychowania potomstwa

Punktem wyjścia dla studium i refleksji nad problematyką wychowania potomstwa przez rodziców jest tekst *Gaudium et spes*⁵ – brany łącznie ze wskazaniem *Familiaris consorti* – pod znamienym podtytułem: *Ważniejsze problemy*. Warto w związku z tym nawiązać do wypowiedzi kard. Karola Wojtyły, który zabierając głos na Soborze Watykańskim II w kwestii wychowania, powiedział: „Małżonkowie wiedzą, że w spełnianiu obowiązku, jakim jest przekazywanie życia i wychowanie, obowiązku, który trzeba uważać za główną ich misję, są współpracownikami Boga-Stwórcy i jakby jej wyrazicielami” [Wojtyła 2003, 255]. Przytoczony wyżej fragment uwydatnia głęboką prawdę teologiczną na temat szczególnej i wyjątkowej godności misji rodziców w dziele wychowania ich własnego potomstwa.

Kontynuując powyższą refleksję, należy podkreślić fakt, że akt zrodzenia potomstwa jest dla rodziców oraz zrodzonych istot wydarzeniem historycznie niepowtarzalnym, nadającym legalnym małżonkom z woli Boga tytuł rodziców; jest tego rodzaju nominacją, której w sensie ścisłym nie można się pozbyć; owszem zobowiązującą do wychowania zrodzonego potomstwa. Sobór Watykański II naucza: „Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są zobowiązani do wychowania potomstwa i dlatego

---

red. Pontificio Consiglio per la Famiglia, EDB, Bologna 2004, s. 1489-506; tekst polski: *Karta Praw Rodziny*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 1994.

⁴ Ioannes Paulus PP. II, Adhortatio apostolica *Familiaris consortio* de familiae christianae muneribus in mundo huius temporis (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski: Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio. O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Drukarnia Watykańska „Polyglotta”, Watykan 1981 [dalej: FC], nr 39.

⁵ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes* (07.12.1965), AAS 58 (1966), p. 1025-115; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606, nr 52.

muszą być uznani za pierwszych, i głównych jego wychowawców”⁶. Sprawie tej, widząc potrzebę ustawicznego uwrażliwiania samych rodziców na ich obowiązki wychowawcze, Jan Paweł II poświęcił *List do rodzin*, w którym, aby podkreślić wagę i doniosłość kwestii wychowania, sam zadał sobie pytanie: *Na czym polega wychowanie?*⁷ „Wydaje się, że aby trafnie odpowiedzieć na to pytanie, nie można pominąć dwóch fundamentalnych prawd: po pierwsze, że człowiek jest powołany do życia w prawdzie i miłości; po drugie, że każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego. Odnosi się to zarówno do tych, którzy wychowują, jak i do tych, którzy są wychowywani” (LR 16). Następnie, rozwijając istotę kwestii wychowania, powiedział: „Wychowanie w tym ujęciu może być równocześnie uważane za prawdziwe apostołstwo. Jest wspólnym uczestnictwem w prawdzie i miłości, w tym ostatecznym celu, który stanowi powołanie człowieka ze strony Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego [...]. Rodzice mają też w tej dziedzinie pierwsze i podstawowe uprawnienia. Są wychowawcami, ponieważ są rodzicami” (LR 16). Natomiast odnosząc się do wskazań *Gravissimum educationis*, wyjaśniał: „Jeśli zadanie to rodzice z kolei dzielą z innymi ludźmi, a także z instytucjami, na przykład z Kościołem i państwem, to zawiera się w tym prawidłowe odzwierciedlenie zasady pomocniczości” (LR 16). A ponieważ: „Rodzice nie są w stanie zaspokoić wszystkich zapotrzebowań całościowego procesu wychowawczego, zwłaszcza gdy chodzi o wykształcenie, ale również, gdy chodzi o całą szeroką dziedzinę uspołecznienia” (LR 16), dlatego w konkluzji swych twierdzeń Jan Paweł II zapisał „Wszyscy inni uczestnicy procesu wychowawczego działają poniekąd w imieniu rodziców, w oparciu o ich zgodę, a w pewnej mierze nawet ich zlecenie” (LR 16).

Analizując i opisując problematykę wychowania potomstwa do życia w rodzinie i w społeczeństwie; niezależnie od tego, kto pełni zadania wychowawcy, rodzice czy np. „prawni zastępcy”, w każdym razie winien być przyjęty i stosowany: swego rodzaju „kanon” istotnych, stałych wartości i zasad, wedle których winno przebiegać wychowanie. Wychowanie to bowiem, mając na uwadze godność i niepowtarzalność każdej osoby ludzkiej, dotyczy

⁶ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Declaratio de educatione christiana *Gravissimum educationis* (28.10.1965), AAS 58 (1966), p. 728-39; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, s. 314-24 [dalej: GE], nr 3.

⁷ Ioannes Paulus PP. II, *Litterae Gratissimam sane familiis datae ipso volvente sacro Familiaee anno MCMXCIV* (02.02.1994), AAS 86 (1994), s. 868-925; tekst polski: Jan Paweł II, *List do rodzin*, Tygodnik Katolicki „Niedziela”, Częstochowa 1994 [dalej: LR].

zarówno wychowujących jak i wychowywanych. Konkludując, należy zauważyć, że rodzice będąc jeszcze małżonkami „mają jednakowe obowiązki i prava w tym, co dotyczy wspólnoty życia małżeńskiego” (kan. 1135 KPK/83); stając się zaś rodzicami „winni ufnie i z odwagą kształtować w dzieciach istotne wartości życia ludzkiego [...], w głębokim przekonaniu, że «więcej wart jest człowiek z racji tego, czym jest, niż ze względu na to, co posiada»” (FC 37). Dzieci natomiast, pozostając pod ich władzą, aż do osiągnięcia pełnoletniości podlegają wychowaniu do czasu ich czynnego udziału w życiu społecznym, kulturalnym, moralnym i religijnym. Z uwagi na to, że w całości kształcie wychowania zbiegają się jednocześnie wymienione przez prawodawcę zasady i postulaty, należy zadbać o to, by rodzice otrzymali stosowne przygotowanie, dzięki czemu będą mogli rzeczywiście wywiązać się ze swych obowiązków wobec swych dzieci [Pawluk 1996, 212-15].

2. Szczególne obowiązki, prawa i zadania Kościoła i Państwa w dziele edukacji potomstwa

Zgodnie z nauką Kościoła „Rodzina jest pierwszą, lecz nie jedyną ani wyłączną wspólnotą wychowującą” [FC 40]. Dlatego Jan Paweł II uzasadnia i wyjaśnia: „[...] już wymiar wspólnotowy, obywatelski i kościelny człowieka wymaga i prowadzi do dzieła szerszego i określonego, będącego owocem uporządkowanej współpracy różnych czynników wychowawczych” (FC 3) [Sitarz 2017, 78-80]; dlatego dodano: „Wszystkie te czynniki są konieczne, nawet jeśli każdy może i powinien działać wedle własnej kompetencji i wnosząc sobie właściwy wkład (FC 3).

Ustawodawca kościelny i cywilny – jak świadczy historia: wnosząc istotny wkład w budowę i rozwój małżeństwa i rodziny, przede wszystkim przez stanowienie właściwych ustaw, a następnie przez dostarczanie odpowiednich środków; wnosząc wprawdzie istotny, konstytutywny wkład, to jeśli idzie o kwestie edukacji, pełni – jeśli rzecz można – rolę dopełniającą. W tej fundamentalnej sprawie *Gravissimum educationis* naucza: „Oprócz więc praw rodziców i tych, którym oni powierzają część zadania wychowawczego, pewne obowiązki i prawa przysługują państwu, ponieważ do niego należy organizowanie tego, czego wymaga wspólne dobro doczesne [...]. Do jego zadań należy organizowanie tego, czego wymaga wspólne dobro doczesne. Do jego zadań należy wspieranie różnymi sposobami wychowania młodzieży, a mianowicie: zabezpieczenie obowiązków i praw rodziców oraz innych, którzy

mają udział w wychowaniu, i dopomaganie im; przyjmowanie w myśl zasady pomocniczości, wychowania w wypadku braku inicjatywy ze strony rodziców i innych społeczności, lecz z uwzględnieniem życzeń rodziców; ponadto zakładanie własnych szkół i instytucji w miarę, jak dobro wspólne tego wymaga, a więc regulacja prawna całokształtu zagadnień edukacji oraz konkretna pomoc, zwłaszcza w przypadku braku inicjatywy ze strony rodziców i innych społeczności; zawsze jednak z uwzględnieniem postulatów i życzeń rodziców [...] ponadto zakładanie szkół i instytucji w miarę, jak dobro wspólne tego wymaga [...]. W szczególności wreszcie sposób obowiązków wychowawczy należy do Kościoła, nie tylko dlatego, że winno się go uznać również za społeczność ludzką, zdolną do pełnienia funkcji wychowawczej, lecz nade wszystko dlatego, że ma on zadanie wskazywania wszystkim ludziom drogi zbawienia, a wierzącym udzielania życia Chrystusowego i wspomagania ich ustawiczną opieką, aby mogli osiągnąć pełnię tego życia (GE 3).

Mając ustawicznie na uwadze fakt, że rodzice są pierwszymi wychowawcami swego potomstwa, to należy przede wszystkim uznać – zgodnie z prawem naturalnym – że żadna legalna władza nie ma prawa (poza szczególnymi przypadkami) pozbawić ich rodzicielskich praw i obowiązków. Jest zatem rzeczą oczywistą, że wszystko to, co zasadniczo powiedziano w kwestii wychowania o rodzicach odnosi się także *mutatis mutandis* do osób i instytucji, które podejmują troskę – w całości bądź częściowo – w dziedzinie wychowania (kan. 793 § 1 KPK/83) [Pawluk 1996, 215]. Tej właśnie szczególnej kwestii przyjęcia wychowania – w razie niemożności wychowania potomstwa przez rodziców czy przez rodzica – Jan Paweł II poświęcił specjalną uwagę: „Tak więc – o czym przypomnieli Ojcowie Synodu – rodzina stanowi kolebkę i najskuteczniejsze narzędzie humanizacji i personalizacji społeczeństwa: współpracuje w pełni i w sposób sobie tylko właściwy w budowaniu świata, czyniąc życie naprawdę ludzkim [...]. W rodzinie – stwierdza Sobór Watykański II – «różne pokolenia spotykają się i pomagają sobie wzajemnie w osiągnięciu pełniejszej mądrości życiowej oraz w godzeniu praw poszczególnych osób z wymaganiami życia społecznego» (FC 43).

3. Rodziny zastępcze i instytucja adopcji

Rozważając w ramach tematu zagadnienie rodzin zastępczych oraz instytucji adopcji, trzeba zaznaczyć, że ustawodawca kościelny nie ustanawia w tej materii własnych, odrębnych regulacji, lecz recypuje zasady i normy ustaw cywilnych, z zastrzeżeniem, by zachowano zasady praw Bożego naturalnego.

Wezwanie Jana Pawła II pod adresem rodziny: „rodzino, stań się tym, czym jesteś!” (FC 17), posiada szczególną w naszych czasach wymowę, zwłaszcza gdy jawią się niepokojące tendencje, usiłujące zawłaszczyć miejsce i rolę rodziny w życiu Kościoła i narodu.

Podejmując w ramach tematu zagadnienie rodziny zastępczej oraz instytucji adopcji, należy oczekiwać; owszem stanowczo żądać, aby wspomniany apel Jana Pawła II miał zastosowanie także do osób i instytucji, które przyjmują na siebie funkcje wychowawcze rodziców. Idzie wszak o taką kondycję, warunki i zdolność zastępczej rodziny czy osób przyspasabiających, które by w maksymalnym stopniu spełniały kryteria naturalnej rodziny. W związku z powyższym nasuwają się następujące pytania: po pierwsze czy obecne przepisy zawarte w *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*⁸, odnoszące się do pieczy zastępczej, zawarte w art. 112 korespondują z zapisem art. 87 k.r.o. Wypada odnotować, że w literaturze przedmiotu, mówiąc o rodzinie zastępczej, wyróżnia się: rodziny zastępcze w „sensie ścisłym”⁹ i „szerokim”¹⁰ [Banach 2017, 107-108]. Istotną rzeczą jest również to, aby dziecko, które zostaje oddane pod opiekę wychowawczą rodzinie zastępczej, znalazło należyłą, właściwą opiekę, cechującą naturalną rodzinę, czemu szczęśliwie sprzyja norma obecnego *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*.

Podobną rolę, jaką odgrywa w zakresie edukacji rodzina zastępcza, spełnia ją również (znana już w prawie rzymskim) instytucja *adopcji*, określaną także mianem *przysposobienia*. Adopcja, będąc doniosłą z punktu widzenia dobra społecznego: a więc przede wszystkim rodziny jako takiej; będąc instytucją, jak sugeruje drugie jej miano: usynowienie – (przysposobienie), pełni również współcześnie, ważną rolę prospołeczną. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* zawiera w tej materii stosowne przepisy w rozdziale II, pod tytułem: *Przysposobienie*, określając kryteria aktu przysposobienia, różne formy i warunki przysposobienia, uwzględniając i biorąc pod uwagę różnorodność okoliczności i potrzeb przyspasabiających i przysposabianych osób w naszych czasach. Jak się wydaje, najważniejszym motywem decyzji

---

⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 [dalej: k.r.o.].

⁹ W sensie ścisłym rodzina zastępcza oznacza pieczę osób fizycznych (rodzice zastępczy), a nawet jednej takiej osoby, mających na celu wychowanie dziecka do jego pełnoletności, na bazie umowy z rodzicami biologicznymi lub często umowy zawartej o decyzję władzy publicznej.

¹⁰ W sensie szerokim rodzina zastępcza oznacza każdą formę opieki zastępczej, przez którą zostaje zapewnione oddziaływanie opiekuńczo-wychowawcze wobec dziecka osieroconego.

aktu przysposobienia jest – jak to określa i stanowi *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* – dobro przysposobianej osoby małoletniej (art. 114 § 1 k.r.o.), przy czym, zgodnie z brzmieniem § 2 tegoż artykułu: „wymaganie małoletniości powinno być spełnione w dniu złożenia wniosku o przysposobienie” (art. 114 § 2 k.r.o.). Akt przysposobienia, stwarzając stosunek prawny między przyspasabiającym a przysposobianym, powstaje jedynie z woli zainteresowanych osób; nie jako naturalna konsekwencja skutków prawnych rodzicielstwa [Kasprzyk 2012, 798-99].

Podsumowanie

Przedmiotem artykułu jest kolejna nowa próba szczególnego uwydatnienia: naczelnego prawa rodziców do wychowania potomstwa – *ius primarium*, które stanowi również zobowiązania: jest ich najpoważniejszym życiowym obowiązkiem – *officium gravissimum*. Prawo to w odniesieniu do potomstwa ma – jak świadczy formuła normy – szczególny wymiar i charakter, co jasno i wyraźnie określił i uwydatnił, po raz pierwszy, ustawodawca kościelny, w kan. 226 § 2 KPK/83. Z uwagi na to, że rodzina oraz zrodzone przez nią potomstwo leżą u podstaw narodu, Kościoła i Państwa; naród, Państwo i Kościół są żywotnie zainteresowane edukacją potomstwa; owszem, zobowiązują się: każde z nich – zgodnie z ich naturą, charakterem i misją, uczestniczyć w dziele wychowania potomstwa.

PIŚMIENNICTWO

- Banach, Jan. 2009. „Rodzicielstwo zastępcze jako forma opieki nad dzieckiem osieroconym.” W *Dzisiejsi rodzice: Problemy i wyzwania*, red. Józef Stala, 107-12. Tarnów–Lublin: Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia.
- Kasprzyk, Piotr. 2012. „Przysposobienie.” W *Encyklopedia Katolicka*, t. 16, 798-800. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Pawluk, Tadeusz. 1996. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 3: *Prawo małżeńskie*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Sitarz, Mirosław. 2017. „Ochrona funkcji wychowawczej rodziny w prawie kanonicznym.” W *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, i Janusz Gręźlikowski, 63-86. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Wojtyła, Karol. 2003. *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*. Kraków: Wydawnictwo UNUM.